

KANPAIEN ATSEKABEZ

Teatru-lan ariña, lau unekoa

(«Garagarzako Mutilla»-ren ele zaarrean errotua)

Egillea: EUSEBIO ERKIAGA

JARDULEAK:

METERI	Garagarzako mutilla
AITONA	Meteri-ren aitona
TXORGORI	Auzoko gizon bat
MORROIA	Etxeko morroia, Salus bere izenez
LAMIÑEA	Meteri-ri begizkoa egin eutsana
TOTA	Meteri-ren ama
MARI	» arrebea
GARAZI	» »
KATALIN	Auzoko neskatilla bat
DOMINIKE	» »
MAINASI	» »

ALDIA: Ele zaarrarena, orain mende batzuk, aurki.

TOKIA: Arrasate-Mondragoiko Garagarza auzoa ta inguruak.

LENENGO UNEA

(Mendian, Leniz Ibarra gainduaz diran tontor-aldeetarik batcan, Meteri-k, artzaintzan diardu. Makillea eskuan, eta abar).

I

METERI.—Eguzkia nagiro, baiña badoia bere oiaren eske. Nekeak, edonor makaldu oi dau, ta nire gerriondoak be, nai leuke etzunaldi ederrik. Orra!... Ta nire txakurrak, nun ete ditu bere zentzunak? Ardiren baten usaiñean, aztarren billa ete dabil? (Txistu-ots egiñaz) Ardiak be, lo guraz dagoz, eta nire txakurra, baiña nora joan ete da? (Alderdietara begira).

KATALIN.—(Ager bedi). Ai, ene! Emen zagozana jakin izan ba neu jakin, kanta polita entzun-erazoko neutsun, ba, Meteri. **(Iturrintz doa, pedarra buruan).**

MET.—(Ardura eskasez) Iturrira joateko orduak al dira oneik? Arimen kanpaia noiz joko ez ete dago?

KAT.—Kanpaien ardurea izateko, sakristaua bere, ba al zara ba?

MET.—Ez aincerik. Baiña aitarien ipuñiak entzun izan ditut; sarritan ganera, eta illunabarreko urketak iñoiz oker urten dabela jakin be bai.

KAT.—(Barreka) Ja, ja, ja, ja!... Ja, ja, ja, ja!...

MET.—Zer, barreak al dira?

KAT.—Ikusten dozu argi asko.

MET.—Barre zoroak. Ba!... neskatiñen barreak.

KAT.—Meteri, zuk neskatiñarik bako mundu pitxiren bat egingo al zenuke? Entzuizu: neuri bakarrik eta isillean neskatiñen bildur al zara?

MET.—(Asarretsu). Nik ez dot neskarik bear.

KAT.—Ez dakizu zuk gauza ona zer dan. Ez-jakiña izateak izango ditu, bearbada, bere alderdi zerak. Baiña okerrak be bai, orixe bai! Ta zu, oindiño, kokkol-barruan zagoz; txita baten beste edo dakizu-ta... **(Mutillarengana urreratuaz)** Meteri: jakin bear zenduke inguruko auzoan nonor badagola aspaldi zure begira.

MET.—(Arriturik) Nire...?

KAT.—Bai, morrosko, bai. Ain lotsorra ezpaziña, esan be esango neuskizu, zure belarriok gozatu nairik.

MET.—(Itza aldatu itxuraz) Ardiak batu bear dodaz... eta ez dakit nire txakur zintzoa nora alden du jatan.

KAT.—(Mutillarengana urreratuaz) Tira, Meteri, entzun nai izan egizu, zuri azaldu guraz dodana. (Eskutik eldu nai deutsa Meteri-ri. **Onek, ostera, arek ikutuaz batera, apartera aldegin.**) Zeinbat bidar egon izan naiz ni, zuri begira ta begira, domeketan elizaratzen zaneanetan, apain, begi argi, mutil txairoaren antzera, eta... Esan be bai, neure buruari eta adiskidetuak entzuteko bestean bere: «Ai, Meteri orixe!... Leniz-ko ibarretan ez da orrelako mutil gurbil eta apalik. Nok eskuratuko ete dau orren maitetasuna eta amodioa? ¡Ene!... Ta kolore gorriak urten deutse matraitetara. Ba!... **(Arro)** Kataliñek ez daki iñoren atzean ibiltzen. Agur... artaburu!!! **(Beioa).**

MET.—Orra ba. Zeozer esan nai neuskio nik, asarratu ez daiten. Baiña ...miiña zimurtuten jat, abarka zaarraren narrua lez zertzen jat, eta total-motel, trabauta jarri. Zegaitik ez ete naiz ni Peru langoa, Matxin-en antzekoa, Baiñat-en taiukoa?...

Orreik dira mutillak, orreik! Domekan be, an tabernan, entzun neutsen kontu zerik bai! Beti dabiltz orreik neskatiñekin dantzatan, neskalaguntzen, eta mosuketan eta... Ene, ene, ene!... Praille joango ete naizen itanduten deuste edonoiz.

II

TXORGORRI.—(Ager bedi) Illuntzeon, Meteri. Ez al da sasoi ardiak txabolaratzeko?

MET.—Bai ba, bada izan, onezkero ardi maixkarrok ezkortara bidean jarri-erazoteko. Zelaiak idor dagoz, siku, eta illunabarreko ozkirritxua atsegin jake ardiai, barrura baiño leen.

TXOR.—Ez al dogu lortuko sikate zital onen amaitzat, zerutik euri mamin-tsuri?

MET.—Ulea badabe ardiok, aragirik urri oster. Beti edo sarriegi diardue beeka, eta bildots guztiak saldu ditugu ezerezean, gosez ilda ikusi orduko.

TXORG.—Mendiok alde batera utzi, ta ibai ondoetako zelaietarantz bear zenduke joan. Dagozela larran toki gizenago areitan. Zuen aititari esango deusat.

MET.—Bai, baiña emen oituta nago-ta...

TXORG.—(Ebagiaz) Ardiak eta emakumeak zainduteko bildurrik ez dau izan bear gizona dan gizonak. Ostantzean, galduak gaituk, mutil!

MET.—Olan diño, baiña...

TXORG.—Diño, eta da. Ardiok egin beie marraka ugari. Emakumeak itza ta barriketea. Gizonak barriz, erabagia artu, eta dzart, bete-eragin, orixe bai! Beñola, nik neuk ikusia, zereko...u... guzurra esan bear dauana ba, olantxe egoten da-ta... Zereko ostatuko Patxi-k, bere andrea isiltzen ez, ta samea biurtutea erabagi eban.

MET.—Eta egin bere...

TXORG.—Egin bere... ia bai. Ostera, errukituta, emaztearen orde, oillo bateri biurto utsan samea, ta... arin asko egin be, gero!

MET.—Kontxo!...

TXORG.—Bai, gizona. Ementxe nagoan onek ikusia. Ezta olgetan ibiltekoa, gero, ostatuko Patxi!

MET.—Zera... Patxi errementaria ez da izango, ezta?

TXORG.—Ez, ori ez. Patxi errementaria, au baiño askozaz gogorragoa zan. Arek, andrak ezezik, sorgiñak eta txerrenak eurak be, aurretik erabilten ei ebazan. Jakifiñk izango dozu, bearbada, aren ipuiña.

MET.—Ezta, gero, ipuiña bakarrik izango, arranotan.

TXORG.—Bai zera! Ez, mutil. Ipuñak eztira, arraio-arraioa, asmautako kon-tuak. Ipuñak sarri askotan egiak dira. Ez al dozu ifioiz lamiñarik ikusi bazter oneitan?

MET.—Nik neuk ez.

TXORG.—Ba... nik bai, batez be, gaztea nintzanean. (Buruan atz egiñaz) A... Urte asko da ordurik ona. Aspaldion eztot bapere sumau.

MET.—Gizon elduengana edo zertuengana ez al dira lamiñak agertzen?

TXORG.—Zaarkinduengana? Zetarako? Ona ago i, mutil. Amaika bidar kan-tau izan eban kopla au, Olaiñetako Bentura zanak; arek kantau eta guk ederto dantzanezin trikitixan, artajorran baiño obeto:

«Sasoiñ sasokoa,
aurten aurtengoa...

Ama, nik naiago dot
ogei urtekoa;
ogei urtekoa ta
nire gustokoa...»

(Beioa Txorgori)

III

METERI.—...ta nire gustokoa!... Ai, zein dan baneki! Iturrira joan dan Katalin orrek, zerbait esango leuskit, bearbada. Neskatillai, baiña, mutilen bizkar barre-egitea atsegin izaten jake.

Batu daidazan ardi argalok, bape aldendu barik. Oifotsak barriro be?... Katalin ete da, onantz?

LAMIÑA.—(Agertuaz) Ondo aurkitua, mutil eder ori. Aldendu egin naiz, antza, bidetik. Emengo barri ba al dakizu?

MET.—(Bere kontura) Ene! Erbestekoa da, ta... polita, ganera.

LAMI.—Gorra al zara, mutil? Zetan diarduzu zuk emen sasoi onetan?

MET.—Kanpaiak entzun arte nengoan, etxeratzeko.

LAMI.—Eta, zetarako bear dituz kanpaiak, gazte? Ez al dozu igarri eguzkiaren azken-agurra, izpi makalen ostean?

MET.—Olantxe da. Baiña, ardi gosekillok asetu eziñik ditut, eta iruntzaren aro ozkirri-beraan, gustora dagozala dirudi, bedarraren ezetasun apurra gozatuaz.

LAMI.—Zelan dozu izena zuk?

MET.—Izena nik? Ene ba! Zetarako nai zenduke, ba?

LAMI.—Galduta nenbillen batean, bide zuzenera nok zertu ninduan jakiteko.

MET.—Garagarza-ko bidea nai baldin badozu, ezkerreko orreri jarraitutea besterik ez dozu.

LAMI.—Zuk emen gelditu bear al dozu, oindioñ bere?

MET.—(Berekiko) Auxen da emakumearen ekiña!... Zera... ez ba; laster joango naiz. Txakurrari dei egingo deusat, illunpean lotu baiño len.

LAMI.—Buru onik eztozu, mutil, Zeure izena nai neban.

MET.—Meteri dot izena nik. Auzokoak badakie, neskatillak be.

LAMI.—Ta asarre al zara, nik galdetu deusdalako?

MET.—Ez, ori ez.

LAMI.—Ikusten?... Zera... Meteri: bazter oneitan beti ibiltzen al zara bakarti? (Mutillarengana urreratuaz) Eta, inguruko... gonadunetarik, zein dozu begikoen?

MET.—Eztakit ba; Katalin edo...

LAMI.—Katalin? Eta, nigaz ez al dozu nai ezertxu be?

MET.—Nor zarean be, eztakit eta...

LAMI.—Nik bere, ez nekian leentxuago. Baiña, mutil galanta, gizonezko gor-diña ikusi zaitut eta, zure izenik jakin ezarren, zeugaz geratu naiz berbetan. Zera... begi politak dituzu, ain zuzen.

MET.—(Ustegabe) Zuk bere bai.

LAMI.—Eta, matrailla samur beteak.

MET.—Baita zuk bere. (Lamiñeak munegiten deutsa bekokian)

LAMI.—Aotxu politaren inguru, ezpan eze ta bigunak...

MET.—Zuk... (Lamiñeak, arrapaladan, mosu egiten deutsa aoon. Mutilla tutulutua)... bere bai.

LAMI.—Ta bularrean, ene bularragaz alkartzeko grña-sua dozu.

(Mutillak lamiñeari eldu nai deutsa gerri-gerritik. Neskeak, ostera, iges; eta esku utsik izten dau mutilla, maitemiñez)

MET.—Zatoz ona, laztana!

LAM.—Ez, gazte. (Apartetxutik) Zu be, errez berotzen zareana ikusi dot-eta. Nigaz olgau nai badozu, lenago nigaz ezkondu bear dozu.

MET.—(Ao zabalik) Ezkondu...!!!

LAMI.—Baaaaai. Zelan, ba, nai zenduke nire gorputzaz baliau, aurretiaz zintzotasun-berbea emon barik?

MET.—Ez nekian zetan niarduan. Parkatu...

LAMI.—Parkaturik zagoz. Biar etorriko naiz barriro ta...

MET.—Biar? Eta noiz? Nora? Onaaa?

LAMI.—Illuntzeko azken-kanpaiak amaituta gero. Niri, isiltasuna gustaten jat, isiltasuna... zelai, baso, iturbide ta ibai ondoetan.

MET.—Eta, zeure izena zelan dozu?

LAMI.—Biar esango deusut, zeure maite-erbea entzun ostean. Batu egizuz, batu, ardi maixkarrok.

MET.—Benetan maixkarrek!

LAMI.—Dana dala, zuk batuizuz. Gure maitetasunak sortuko dauan iruntz gozotzan gizenduko dira, gizenduko dira...

(Ariñeketan mutillaganatu, barriro laztan egin beio eta igesi joango da lamiñea. Maitagarri-saillaren ballet ariña eratu leiteke, Meteri ta lamiñea motin nagosi izanik) (Oiala beera)

Lenengo unearen amaia

B I G A R R E N U N E A

(Lenengo unearen jarrai jazoten da. Tokia, Meteri-ren etxeko suetea edo. Artzaiña etxeratu da, arrituta eta maitemiñez jota)

I

METERI.—Ama!... Niri pasau barri jatana lakorik! Neskakilla ederra bai axen! Ni, auzoko Peru-k esan eukeanez, ez naiz iñoiz be zertu baiña... Ta mosu bero-beroa ez deust egin ba, ezpanetan? Sutan al ditut ezpanok oindiño? (Ezpanai eskuekin ikutuaz) Benetan be, benetan be, gozoa da gero, neskatilla gaztearen mosua. Ta nik iñoiz... baiña, baiña... Aleginduko nintzake ni be, aurrerantzean, mosu egiten. (Norbait aurrean baileukean, aprobak egiñaz) Alegindu, onantxe; Ma!... Maaa!...

TOTA.—(Agertuaz) Umeen berbetan asi al zara orain, seme, ma ta ma esanaz?

MET.—(Izutua) Ai, ama! Ez, amatxu! Eniarduan umeen izketan. Maite-izketan, ala ta be.

TOT.—Zer diñozu, seme? Maite-izketan zu? Olakorik!...

MET.—Bai, ama. Zer barriak jazo jataz eta...

TOT.—Zer barriak, seme? Eta nun, edo zelan ba?

MET.—Barruan lotan nituan sentipenak itxartu jataz eta lotsorra izan arren... Berotasuna dot zanetan eta ezpanetan be bai.

TOT.—Berotasuna ezpanetan? Otzikararen bat izan al dozu? Kalenturaz al zagoz?

MET.—Ezin jakin ba. Ona ba, ama. Ardiak batzeko nengoala, Katalin ikusi dot, iturrirantz joiala.

TOT.—Berandu-samar ostera.

MET.—Eta neugaz berbetan lotu da. Nire ondoan egon da.

TOT.—Kataliñ-ek zuk baiño geiago daki.

MET.—Olanxe uste dot. Geroago, barriz...

TOT.—Berk baiño geiagorik ez al dozue ezer izan?

MET.—Kataliñ-ek asarre antzean...

TOT.—(Ebagiaz) Katalin zure zale dala esango neuke.

MET.—Olan dirudi, beintzat. Baiña ori ez da ezer.

TOT.—Ez al da orretan amaitu guztia?

MET.—Bai zera! Ori... asierea besterik ezta izan.

TOT.—(Arrituta) Zelan? Bear eztan zeretan jardun izan al dozue?

- MET.—Orra, ba, amatxu. Katalin, esan dodan lez, asarre antzean jarri, ta joan egin da. Gerotxuago, Txorgori be ikusi dot, andik pasaten, eta aregaz be berbetan jardun dot.
- TOT.—Eta zer da ba, arritzen edo zertzen zaituana?
- MET.—Berealaxe, beste emakume bat agertu jat, ederra bera, ori bai! ez ezaguna, baiña polita emakumea!
- TOT.—Besterik ez lakoa ez zan izango, nunbait be.
- MET.—Bai, ama, bestelakoa zan, apartekoa.
- TOT.—Zer eukan ba... apartekorik?
- MET.—Zelan esan banekil!... Zera ba... berbeta gozoa, begi urdiñak, ule ederra ta...
- TOT.—(Geroago ta arduratsuago) Eta, zer esan deutsu? Nora joian? Zer nai eban? Zelan jantzita egoan? Zer eukan eskuetan?
- MET.—Zenbat galdera egiten deustazu, amatxu?
- TOT.—Bearko egin, zuk ezer zertzik azaltzen ez dozu-ta!
- MET.—Jantzita... beste edozein lez, nik uste. Begiak zoragarriak, gero.
- TOT.—Zer emon ete deutsa andrakume arek gure mutillari, ain zerbeldurik jartzeko? Entzun, Meteri: esan egizu argi ta garbi zer jazo jatzun.
- MET.—(Lilluraz) Iñoiz be eztot susmau alako gozotasunik ifungo emakumere ngan. Neure izena galdetu deust.
- TOT.—Izena galdetu? Kontribuziño lanetan al dabil emakume zoraerazle ori?
- MET.—Zora-erazle ala ez, ori eztakit nik. Baiña, Aranazko Josepa ederraren entzutea badozu,ba? Axe baizen galanta zan, benetan be.
- TOT.—Jaungoikoa-k eroana emon deidala. Zetarako nai eban zure izena?
- MET.—Aldenduta ebillelako, ta salbatzaillearen izena jakin nai ebalako.
- TOT.—Eta, zu al zaitu salbatzaillea? Elorriok!... «Jesus, Maria ta Kontze! Nun dago gure auntze?»
- MET.—Ardi argal eta galdu-samarra ditudala be, adierazo deust.
- TOT.—Orra osterakoa!... Arek esan orduko be, bagenkian guk ori, zoritxarez! Arek berak gizenduko al ditu, arranotan?
- MET.—Bai, amatxu. Ain zuzen be, orixe esan deust berba oneik esanaz: «Gure maitetasunak sortuko dauan iruntz gozotzan gizenduko dira».
- TOT.—Oindiño olakorik! Ikusi ta beste barik, maitetasuna eskeintzen dabillen emakumea, zelako prenda ete da? Ez, ain zuzen be, gure jatorrikoa. Ez, penetan be, euskaldun alaba.
- MET.—Berbetan polito ekian ba.
- TOT.—Ain polito, seguru be, orren errez ifuzentetu zaituan ezker. Eztakit zer pentsau...

II

- AITITA.—(Ager bedi) Gabon eta barri on! Ama-semeok jardun luzean ete diarduzuen esango neuke.
- TOT.—Eta ezta bapere arritzeko. Esaiozu, Meteri, aititari, agertu nairik zabiltsan ori.
- AIT.—Zeeer? Barri onak al ditugu mendi-aldean?
- TOT.—Ardi azurtsuok gizenduteko modua aurkitu ei dau gure mutillak. Eta bedarrik barik, ganera, bedarrik barik.
- AIT.—Eeee? Zeeeeelan?
- MET.—Aitita... zera... amari esaten niarduan nik be, nai neukeala, zera, emakume artu-emona edo...

AIT.—Erromeri ostean izan oi dira, geienbat, orrelako zerak, gazteen artean.
TOT.—Naikoa erromeri izan dau orrek, mendiko bazterren batean.

(Ama alde batera joan eta bere lanean asi bedi)

AIT.—Juuuum!... Gero... ez ditugu gauza oneik txantxetan artzeko zerak.
Azaldu egidazu, burutik burura, pasau jatzuna.

MET.—Esan dodan lez, andra edo neskatilla bat agertu jat illuntzean, ederra bera!

TOT.—(Apartetik) Ekin beti, ederra gora ta ederra beera!

AIT.—Bakarrik al etorren bera?

MET.—Bakar-bakarrik.

AIT.—Eta nora joian?

MET.—Aldendurik ebillela-ta, bidea nai eban.

AIT.—Ta zuk erakutsi, jakiña.

MET.—Alan bere, ez eukan beingoan aldegitoko zerik.

AIT.—Gaztea al zan?

MET.—Gaztea, ori bai, ta...

TOT.—(Apartetik) Ederra, ganera, aitita; edeerrrra!

AIT.—Auzoan be, badituzu zuk neskatilla ederrak, orain arte tentel antzean bizi izan zarean arren.

MET.—Ni, be, galanta naizela autortu deust.

AIT.—Errekontxo! Bai, e?

MET.—Eta begi politak ditudala.

TOT.—(Apartetik) Zeure ama naizen onek langoxeak, seme. Je, jakiña!...

AIT.—Eta geiagorik, ezer?

MET.—Matralla txukunak bere bai, eta bardin aotxua be...

AIT.—Ene, ene! Nik neuk, nire denporan eztoz ainbeste pitxikeririk entzun.

MET.—Eta urrena, mun-egin deust bekokian!

AIT.—Bekokian, e?

MET.—Eta gerotxuago... zerean be bai.

TOT.—(Asalduarik eta urreratuaz) Nuun?...

MET.—Ezpanetan, ao inguruan, ementxen...

(Aitita eta Tota alkarreri begira arriturik)

III

AITITA.—Eta gero, zer gertatu da? Adierazo egizu azkar.

MET.—Nik ez dot jakin orduan zer egin eta...

AIT.—(Irriz) Ez kontixu, txorimamu orrek, zuk oindiño latifiñik eztozu ikasi-ta.

MET.—Neskatilleak iges egin nai izan dau.

AIT.—(Barreka) Ta egingo eban iges, jakiña, zu gora-beera! Ja, ja, ja!

(Mari ta Garazi ager beitez)

MET.—(Benetan) Maite nauala jakin-erazo deust, eta neugaz ezkontzeko gertu legokela.

GARAZI.—Ene ba! Gure nebeari zoratu egin ete jako?

MARI.—Amesetan al diarduzu?

MET.—Ez da amesetako gauzea, iñundik iñora be, arek niri egin deustan mosu beroa.

GARA.—A, ja, jai!... Nor, eta Meteri gurea neskatillekin mosuka!

MARI.—Ez genkian beintzat, gure mutilla mosu-tratuan ibiltzen zanik.

GARA.—Ez ete zan, Araba-tik etorren... neskaren bat?

TOT.—Isilik, guztiok, arren! Zer bat dot oraintxe buruan eta aititaren esanak izango dau indar berarizkoa. Ez ete da emakume eze ori, lamifiaren bat?

AIT.—Izan be! Baldin iñoiz urrengo ikusterik bazendu, alde onekoa ala parte txarrekoa dan itandu bearko zeuskio.

TOT.—Bai, eta batez be. orretarako ezaugarri utseziña dana, gogoratuko deutsut. Ain zuzen, aren oiñak zelakoak direan ikusiko dituzu. Sarri entzuniik dogunez, lamifiak alako mintz bat dauke, beatz guztiak alkarrengana batzen dituana. Kontuz ba, ene seme, ta erne begiok, osoro zoratu-eragin eztaizun.

METE.—Eta, oiñak orrelakoak balitu, zeeer?

TOT.—Taiu orretakoa gerta baledi, esaiozu bertatik zuk ez dozula orrelako emakumerik emaztetzat nai, danik eta ederrena izanda be.

MET.—Ta asarratu baledi?

TOT.—Asarratu dedilla. Oba dogu lenengo asarrea, betirako zoritxarra baiño.

MET.—Orduan... ezetz... esan bear deutsat?

AIT.—Berealaxe, ganera, entzun dozun lez, baldin aatearen antzeko, paiten antzeko oiñak baditu.

MET.—Bildurtu egiten naiz, bildurtu.

AIT.—Itxusiak ez dauan alde txarra ei dau andra ederrak. Zuen amama zanagaz ezkondu nintzan ni, ez ederra zalako, gero; sudurra aukeran luzetxua eukan-ta. Ederragaitik baiño ezpada, begoz lamifi guztiak gu -gandik urrun.

MET.—Bildur naiz, amaxu. Bildur, aitiba.

(Baru aldean, koru batek kontau begi doiñu illunez)

Iñoiz izan da begizko;

alan galdu zan idixko.

Alde txarreko jende gaiztoak

ez dau gauz onik utziko.

Lengoan bazan idixko,
gaurkoan ete, mutiko?

Lamifi orrek ez ete deusku
gazte au mifnez josiko?

(Oiala beera)

Bigarren unearen amaia

IRUGARREN UNEA

(Lenengo uneko agertokia: mendian. Eguna amaitu urren da. Meteri eta Morroia, artzaintzan)

I

MORROIA.—Artizarrak emon deusku bere agerraldiko agurra. Azkenengo jai-egunean badakit nik, artizar ori nundik ikusi neban. Ez nengoan bakarrik. Entzuten al deustazu, Meteri?

MET.—(Berekiko) Bart arratseko andra ori, nundikoa ete dot ba? Alde don-gako izatezkeru, naiago neuke bapere agertuko ezpalitz. Eta ala ta be...

MOR.—Gure maiorazgo au, txolindurik dago, erdi. (Didar antzean) Meteri! Norbaitek emoten al deusku orrenbeste zer pentsau?

MET.—Ene! ...Bai ba. Emen atzo lez, azalduko balitzakigu...

MOR.—Datorrela gura badau. Sosegauko dogu, sosegauko, emakume bakar bat baiño ezpada. Zera! Suge-jatekoa direan garau gorri batzuk batuko ditugu, eta arek uraz nastau ezkeru, sekulako edari mingotsa egiten da. Berebiziko edaria pizti, sorgin eta ganetikoak uxatzeko. Orixe emongo deutzagu edaten.

MET.—Eta... edango al dau?

MOR.—Bearko, bion artean edan eragiten baldin badeutzagu. Nik neuk naiago dot, naiago, Eskoriatza-ko Belaurraundifñeko tabernan, kuartillu bete napar edan.

MET.—(Adierazoaz) Inguru onetan zan. Neska zoragarri a, parte txarrekoa izatea, bada, gero, zori okerra!

MOR.—Okerra edo ez okerra, datorrela nigana neskatala ori, eta neuk zuzenduko dot. Ez da orrenbeste buruausterik bear andra bategaitik, Meteri. Ugari ditugu neskatala panpiñak Bizkai-Gipuzkoetan, parte txarreko andra zirin bateri turrit-egin arren. Eta ganera, amaren esana, amarena da. Ezetz!

Ez dogula nai ez sorginik ez lamiñarik familian. Ezetz eta ezetz! Eta or konpon, Mari Anton!...

MET.—Errez da esatea.

MOR.—Sorgiña baldin bada, neuk oratuko deutzat ule moltsotik eta ikusiko dituzu Iruñeko zezenketak baiño gauza zeragoak.

MET.—Kontuz gero, mutil. Arek berak eztau sorgin itxurarik. Sorgiñak, geienbat, itxusi, motz eta zakarrak oi dira.

MOR.—Ez uste! Gure aitari agertu jakona, gabaz, etxera joiala, ez ei zan, orraitio, bertan beera uztekoa. Aren arpegian, bape tximurrik ez; zuri-zuria, begi argia, eta bularrak, barriz, zera... euren lekuan ei eukazan.

METE.—Bartkoak bere, orrelaxen zituan.

MOR.—Bai, e? Ez dozu ba, ainbesterik kontau.

MET.—Orraitio... lotseak zertuten nau-ta.

MOR.—(Arduratuaz) Eta... esan, uleak zelakoak zituan? Laburrak ala luzeak?

MET.—Ez dakit orren barririk, illun-samar egoan-ta.

MOR.—Illun-samar, e? Aurreko zerak ikusi zeuntsazan ba!

MET.—Ikusi ez, sentidu baiño.

MOR.—A, bai, bai!! Begira ba! Zu bildur zarean ezkeru, eta mosua, diñozunez, gozoa baldin bada, eta gaur orretarako konforme ez baldin bazagoz, truk-egin daigun zoria. Neuk artuko ditut Mari-Zoro aren laztan guziak, emon ala!! Gero... neuk egingo dot bear dan jorraketea. Kontauko deutzut... (Pipan erreko dau tabako orria) ...an, gure auzoan be, udako gau batean garitza aundian ezkutaurik ibilli nintzalako —ez ni bakarrik e?— neskatala baten aitak sekulako zartakadak emon arren, urrengo batean bardin ibilteko gogorik kendu jatanik ez uste izan. Ezta urrik emon be.

MET.—Isilik, zoro galant ori. Zer baiten zaratea edo sentidu dot. Aztertu daiguzan inguruok.

MOR.—Emen dot nik urret-x-makilla sendoa, eta euskaldun naizenez, eztot iforen bildurrik.

MET.—Ardiai dei egiteko sasoia be, bada-ta.

MOR.—Bertora batuko ditut.

MET.—Ez. Neuk egingo dot lan ori. Toki onek izu ta larri jarten nau; bildur bildurretan. Ikusi nai neuke bera, eta ez ikusi, naiago.

MOR.—Tira, ba. Ezer laguntasunik nai bazendu, txistu-egitea baiño ez dozu.

II

MORROIA.—Ori gure Meteri ori! Goizetik gabera, saietsa ausita lez, ez jaku geratu ba? Emakume kontuak! Ori oraintxen arte, zerean egon da... Belenen, (**Begiraka**) Karatxi!... Or bide-zidorrean beera datorrena, ezta lamina txarra. Ori ete zan gure mutil zaldunak ikusi ebana? A, ja, ja! (**Urrengo itzok, oiuka lez esango ditu**) Gure auzoko neskak bere, baditue bai!...

DOMINIKE.—(**Agertuaz**) Zertzuk ditue ba, gure auzoko neskak?

MOR.—Zera... nik bai jakin.

DOM.—Ta niri ez esango?

MOR.—Ez, zerbaiten truke izan ezik.

DOM.—Zer aundia al da, ala txikia?

MOR.—Orretan, bakoitzak berak dau neurria.

DOM.—Tunante-zar orrek ez dakizu gitxi.

MOR.—Esan; ni ostera, enaiz eskolan ibilli. Zuk, barriz, badakizu eleiz-liburuak irakurten.

DOM.—Mezea erazoten badakizu ba.

MOR.—Ba! Buruz ikasirik dot; gure aititari ikasia. Eta orretan sarri saiatu naiz. Meza laguntzen, niñean.

DOM.—Oitura oso ona da.

MOR.—Ezin ukatu, Baiña neska-laguntzen be, bardin saiatzen naiz, batez be, ordu onetatik gora.

DOM.—Nik ostera, ez izan zure laguntasun bearririk.

MOR.—Orixe ez dakigu, zer nai zendukean. Ba... ez dakizu ondo, zer galtzen dozun.

DOM.—Galdu, ostera? Tira, tira! Zu baiño galantagoak ibilli dira ugari nire ondoren.

MOR.—Ni neu, ez gero. Indarrez ez nabil ni iñoren atzetik, batez be, iñor ori, neskatxa itxusi samarra izan ezkerro.

DOM.—Lotsabagea! Nor da ba, berau, basetxe bateko morroi bat besterik?

MOR.—Aupa, Mari-Bizar!! Neskatillak nik i (**Atzamarrak batuta erakutsiaz**) olantxerik izan oi ditut inguru, olantxerik, mordoka. Ai, ene! Arrasaten dala, Eskoriatzan dala, Aretxabaletan izan, edota Oñatin gertatu, erromeri egunetan batez be. Begien bistako gauzea da, zuk Garagarzako Salus eza-gutzen eztozuna. Or jagok ba! (**Intziri antzeko zerak entzun beitez**) Zer dira intziarik? Zuk egin al dozu asperenik, Dominike?

DOM.—Ez nik asperenik. Jei! Zeugaitik egingo neukezala eztozu siñistuko, arean.

MOR.—Ara. Ez naiz orain txantxetan asi.

DOM.—Zegaitik ba?

MOR.—Inguru onetan bertan, batzuetan izugarrizko zerak jazoten ei dira-ta. Oraingoan be, tira... ezta edozelakoa aurrean dodan zera.

DOM.—Nogaitik diñozu?

MOR.—Jan egingo zindukedaz... jatekoa baziña! Aaaa!

DOM.—Alde ortik, zikintxu.

MOR.—Zikintxu bai, gure txarrikume biribilla. Baiña ni neu, garbi nago. Ostantzean itandu abadeari.

DOM.—Ai, koipe, koipe! Ziri ederra sartzen deutzazu zuk Don Anakleto-ri, elizan santu-usaifak erabilliaz.

MOR.—Elizan, elizan lez; eta basoan... eta abar, eta abar, eta abar.

DOM.—Banoa neure bidean.

MOR.—Bai, zoaz. Eretia ez danean, emakume guztiak sobra dagoz nigaitik.
Guztiak lupuak jango balitu be, bardin.
DOM.—Azeriak bai maatsari beste ainbeste. Ai, artobero! (Beioa)

III

MOR.—Ezta txarra arto beroa, kaiku bete esne guri izan ezkeru. Neska buru arifia! Zer dakiala orrek, zer, Garagarza-ko Salus-ek dituan enkantuak...!
(Adi adi) Barriro be, asperenak eta intziriak sumauten ditut. Meteriiii!...
Meeeteri!... Nora arraio egin ete dau orrek?

(Unetxu oso labur batean aldegin begi. Violin baten negar-soiñua entzungarri litzake. Bercalaxe agertuko da, Meteri-ri gerritik elduta, ibiltzen lagunduaz)

MOR.—Larritu egin al zara, Meteri? Kolorga zagoz, zurbil. Goizeko eguzkiaren izpi beroak, kalte egin al deutsue gaberantz?

MET.—(Motelkiro) Aaaa!... Aaaaai!...

MOR.—Makal zagoz. Jesarri zaitetz lurrean. Ura ekarriko deutsut. Nai al dozu?

MET.—Larri nago.

MOR.—Bazakust. Ezer pasau al jatzu?

MET.—Emakume axe... ikusi dot.

MOR.—Ikusi bakarrik?

MET.—(Nagiro mintza bedi) Ikusi...eta... berbegin be bai.

MOR.—Ta, nun dago, nik arrapau daidan? Sorgin barrabana!

MET.—Ezin, ezin.

MOR.—Joan egin al da? Iges egin al deutsu?

MET.—Lenengoz, iturri-ondoan ikusi dot, urrunetik. Bere ule ederra orraztuten ziarduan. Dotorea guztiz!

MOR.—Neuk ikusi izan baneu, sikanan.

MET.—Aari baten ganean egoan jesarrita.

MOR.—Ari baten ganean? Aria eten, jausi eta antxen lertuko da.

MET.—Entzun: aari zaarraren ganean.

MOR.—Kontxo! gure aari zaarrak ez ditu, ba, emakumeak bere gustoko izaten.

MET.—Ama gureak esaten dauan lez, eta aitatik bardin, oiñetara begiratu deutsat eta, zuzen, alakoxe oiñak zituan; aatearenak lakoxeak, ortozik egoan-ta; beatz guztiak mintz samurrez bata bestea alkarrengana zertuak.

MOR.—Madari madaria! Lamiña berbera da orduan!

MET.—Bai.

MOR.—Zenteilla arraioa! Zegaitik ez deustazu didar egin? Nire urretx-zarta onegaz emongo neutsazan ba, emotekoak!

MET.—Onetan, ikusi egin nau. Eta eskuetan eukan urrezko orrazi ederra kolkoan gorde, eta irribarreka urreratu jat, eta mun-egin deust bekokian.

MOR.—Barriro be? Beste modutako lamifia izan dot nik emen: Pagoeta-ko Dominike. Baiña, ez itxi arek niri ikuturik egiten be!

MET.—Eta gero... berbegin deust. Zera... atzo adierazo eustanaren barri emoteko. Badakizu ba, erantzuna.

MOR.—Zer gero? Ezkondu kontua? Orrelako zerak astiroago ta geldiroago bear ditugu. Ezkontzea... buztarria dok, mutil. Eta buztarriak obeak izan ganaduentzat, guretzat baiño. Ezeuntsan, ba, baiezkorik emongo.

MET.—Ezetz esan deutsat, estu ta larri esan be.

MOR.—Ederto. Dagoala neska zaar ori nai badau, ta nai ezpadau; oraiñarte be, zu barik konpondu izan da-ta.

MET.—Bigarrenez ta irugarrenez be, itandu deust.

MOR.—Baiña zuk, asteme zaarraren uzkerai aifia jaramon, ezta?

MET.—Arpegi polita jarri dau orduan!... Aren begirune zorrotza! Aren ezpanen tximur-aldiak! Aren agiñen karrazkada latzak!... Ene ba! Niri begiz-begi egon da luzaroan; sua eriola, nik uste. Orduan, zorabioak artu nau. Konorta noiz galduko. Biotzak eztanda egin bear!

MOR.—Lamiña madarikatua!!... Aurkitzen zaitudan tokian bertan, gerriko azurra ausiko deust. (Meteri-ri) Badakit zer dozun. Begizkoa egin deustu; begizkoa, nunbaite be. Zazpi ermitetako kanpaiak jo-erazoko ditut gau osoan. Zagoz emen! Basetxera bialduko dot lenengo topauten dodana, burdibilla, zeu eroateko. Errezau egizu bitartean; errezau Andra-Maria-ri.

(Beioa) (Oiala beera).

Irugarren unearren azkena

LAUGARREN UNEA

(Garagarza-ko elizearen alboan agiri da, ez ate nagosia. Inguru, zugatz batzuk. Urruntxuago, illerria)

I

MAIÑASI.—Mutil gizarajoak izan dauan azkena! Oraintsuen, ortxe, Garagarza-ko arte zaar ederraren azpian ikusi neban Meteri zana. Ezta gauza izan, ganera, oetik jagiteko be, lamiña donga arek begizkoa egin eutsanetik.

DOMINIKE.—Eta egun gitxiren buruan, ganera! Ez genduan errez sifistuko gure denporan orrelako zerik! Ta... noiz jakin dozu?

MAI.—Ilbarria? Nik gaur berton. Kanpaiak entzun ostean.

DOM.—Ez aldozu negarrik egin?

MAI.—Nire begiok, iturri emonkorraren antzean jardun izan dabe, eta zapiaren tximurrak, malkoen bustitasunak bigundu ditu.

DOM.—Eta, Katalin-ek zer esango ete dau, ba?

MAI.—Aspalditxu, Katalin aregaz zorabiatzen asita egoala esan bear. Izan be, maitagarria zan Meteri, gazte apal, barru garbi, lotsatia eta guztizko zera.

DOM.—Ez diñozu guzurrik. Kokil samarra zala iñoiz adierazo arren, sekulako senarra izan zeitekean Meteri.

MAI.—Bai, aen etxeko morroia baiño beste era batekoa.

DOM.—Nor, Salus? Onak be, baditu gero, bere alde onak. Au ta Meteri, eguna ta gaba.

MAI.—Ori bai. Jolaserako ezta makala.

DOM.—Olan iñoan arek berak be. Neskatiñen artean pleit ikaragarria izaten dauala. Zuk be, ba al zenkian?

MAI.—Bai, bein baiño sarriago ikusi dot bazterretan... badakit nik zelán.

DOM.—Ene! Katalin berbera dator ortxe.

II

KATALIN.—(Ager bedi. Koiñere baltza buruan, luze, bizkar ta inguru. Baltzez jantzita) Neskak! Auxen da ezbearra!

DOM.—Zugaz be, gogoratu gara, Katalintxu! Beifiola zeozertxu jakinerazo nai izan zeuntsan Meteri gizajoari, eta arek orduan biotza garbi izanik, ez zenkian geroago beste badaezpadako pizti orrek egingo eutsana.

KAT.—Bai. Zeozer nik aitatu orduko, lamiña baltz orrek ondatu deusku mutila.

MAI.—Egonarria, Katalin, etorkizunaren barri eztakigu-ta.

KAT.—Bai, laztana. Goiko Arek emongo al deuskuz beste artzain batzuk menditxu onein aldapetan.

MAI.—Ames txar baten itxurea izan dau jazoera onek. Oindiño badiraue gure mendietan eta ibaetan parte txarrekoak.

DOM.—Salus, aen etxeko morroia, erne ta gogotsu ibilli zan zazpi ermitetako kanpaiak jo-eragiten, baiña oraingoan beintzat, alper-alperrik izan da.

MAI.—Olantxe bearko zan-ta.

KAT.—Bai. (Negar antsika) Bai!... Goiazan ba, gorpulorrean lagun gakiozan.

(Maiñasi-k eta Dominike-k be, mantilla baltzak buruan jarri, ta beioaz iru neskatillak elizeak atea dauan alderantz)

III

TXORGORI.—(Ager bedi) Or doiaz auzoko ernamin txanbeliñak. Nik gaur eliizako zeretan jardun bearra dot. Lendabiziko kanpaiak jo ditut. Biur-tzerakoak jo bear ditut orain.

Baiña mutillak egin deuskun egitekoa! Il ezta egin ba, emakume lamiña orretariko batek begizkoaz zigortau dauala-ta!...

Eta gero, Don Anakleto gure abade gibel ederrak, esango deusku barriro be: «Ez daizuela, kristiñau maiteok, ez sorgiñik ez lamiñarik dagoanik sifñistu. Ez dozuez ipuin orreik barrebide ta uskeri lez baiño artu bear».

Ori esaizu ba! Ikusi doguna ikusita gero! Eta eztago norarik: ezpal bateko lamiñak ez baldin badira... beste ezpalekoak jabetzen dira gugaz. Emen daukagu ejenplu bat:

Meteri gizajoak andrekin traturik bapez edo gitxi, eta orra... lamiña ule urrezkoak galdu dau.

Eta ni, lamiña orrek ez baiña... Maripa Moxubeltzek galdu ninduan... Bera daukat etxeko nagusi. Ez ain zuzen, urrezko orrazi ta guzti, aren buruko uleak, artaburu baten bizarrak aiña be eztiralako, gaur egunean.

Kanpai jotaldia egingo dot, eta gero, elizako argiak izetuten jardungo dot.

(Berealaxe, kanpaien otsa entzun-erazo begi. Barruan, koru batek kantauko dau:)

KORUA.—(Astiro) Dulun, dulun, dulun, dulun!

Ibarretan laifio ulun...

Dalan dalan, dalan dalan!

Lamiñeak gaiztoz illa.
(Azkar) Garagarza-ko mutilla
 Negarrez mendi eta aran.
(Astiro) Begizkoz galdu dau alan
 Lamiña zuri zirtzillak?
 Dulun! Dalan!
 Dulun! Dalan!
 Dan!

(Oiarzun luze. Isil beitez kantu ta kanpaiak. Gorpu-lorra, baiñan ikusi bage. Eszenarioan, ertz batean, elizmutilla ta abadea ikus beitez. Bizkarrez jendea ta zerraldoa agertu bage. Isillean errezauko dau. Bereala, beioaz. Orduan ager daiteke jendea, baiñan bazterrean, igaroten edo eleizan sartzten lez. Eszenario erdian ez da iñor egongo.)

Onetan, beste aldetik, gorpua azkenez ikusi nairik lez, damuz edo, ager bedi Lamiña, geldiro, isilik, burua makur samar, baltzez jantzita, ortozik. Bapatean, kanpaiak asten dira, ta oi u egiñaz, beioa igesi. Maiñasi ta Dominike ager beitez leentxuago. Eta Lamiñearen zerak ikusirik, neskatxa biak ukabillak jasoten ditue, zemaiez lez. Barriro, musika bardiñez, isilkiro ta gozo asiáz, koruak:)

KORUA.—(Astiro) Dulun, dulun, dulun, dulun!
 Gaizkiña bere ez zan urrun.
 Dalan dalan, dalan dalan!
(Azkar) Garagarza-ko mutilla
 parte txarrekoak illa.
 Lamiña arifieketan
(Astiro) Kanpaien atsekabetan
 igeska, isil isilla?
 Dulun! Dalan!
 Dulun! Dalan!
 Dan!...

(Oiarzun luzea, apala)

AMAIA